

Габриела СИМОНОВА

КИРИЛ И МЕТОДИЈ КАКО ВИЗАНТИСКИ МИСИОНЕРИ ЗА РЕШАВАЊЕ КОНФЛИКТИ

За солунските браќа Св. Кирил и Методиј, словенските првоучители и апостоли, за нивниот живот и дело досега се напишани голем број на помали и поголеми трудови. Сепак, поради карактерот на изворите, некои аспекти од нивниот живот и дејност и до денес останале нерасветлени. Тоа од причина што нивната дејност е специфична и повеќестрана, па затоа и треба на неа да се гледа од повеќе аспекти. Тоа што нас нè интересира во конкретниот случај е нивната дејност како миротворци или поточно мисионери за решавање на воени конфликти. Тоа прашање од животот и дејноста на Кирил и Методиј останало нерасветлено и сметаме дека заслужува посебно внимание.

Тој дел од дејноста на Браќата е тесно поврзан со нивната мисионерска работа на која што биле праќани од византиската влада и претежно се одвивала во земјите со кои Византија била во конфликт. Со решавање на конфликтите Византија настојувала да го наметне своето влијание преку ширење на христијанството и византиската култура.

Мисионерството толку препознатливо за византиската дипломатија низ целото егзистирање на византиската држава ја доживува својата кулминација во втората половина на IX век. Тоа е време кога Византија зајакнува и преминува во еден нов период на преродба и експанзија. Во тој период кога оживува мисионерството и световното образование е постигната победата над иконоборството кое ја потресувало државата во претходните векови и е надмината опасноста од Арабјаните на источните граници.

По сè изгледа дека оние што ги планирале и спроведувале византиските мисии биле обучувани на Цариградскиот универзитет, чиј ректор во 863 година станал Лав Математичар. Најверојатно овде новите генерации на мисионери и дипломати го стекнувале неопходното искуство во областа на теологијата, надворешната политика и етно-

графија.¹ Тука нема да се задржуваме на кнежевската дејност на Методиј бидејќи таа се одвивала меѓу Словените во рамките на Византија.

Мировничката дејност на Кирил и Методиј е одразена и во главните извори за нивниот живот и дело, пред сè во житијата.

Овде ќе се задржиме на мировните мисии кај Сарацените, Хазарите и во Велика Моравија.

Според хронологијата првата мировна мисија, во која учествувал Константин-Кирил, без брат му Методиј, била таа кај Сарацените (Арабите), која што се одвивала во периодот 855/856 година². Таа мисија била изведена кај Сарацените (Арабите) во Багдад. Преку оваа одговорна дипломатска мисија византискиот двор настојувал да постигне две цели: размена на заробеници и заштита на поданиците-христијани кои живееле во рамките на Арапскиот (Багдадски) калифат.

Конфликтите на Византија со арапскиот свет започнале уште по создавањето на Арапскиот калифат во 30-те години на VII век. Во текот на VII, VIII и првата половина на IX век Византија загубила повеќе свои азиски, афрички и европски владенија во продолжителните војни со Арабите. Така, во рамките на Арапскиот калифат биле вклучени и голем број христијани. Постоела опасност на тие христијани да им се наложи мухамеданската вера. За таа цел, багдадските калифи овозможиле во рамките на Калифатот да се одвива еден интензивен духовен живот. Голем број учени (астрономи, математичари, филозофи и др.) целосно го посветиле своето творештво во полза на исламот³. Затоа византискиот двор водел сметка кога го вклучил и Константин Филозоф во составот на дипломатската мисија. Тогаш на дворот на калифот Мутафакил (847-861) се наоѓале голем број учени луѓе и уметници. Тука дејствувале и искусни дипломати преку кои Арапскиот калифат одржувал дипломатски врски со целиот свет: од далечната Кина па сè до Западна Европа. Токму затоа византискиот двор му ја доделил раководната улога во Сарацинската мисија на Константин, тој требало да ги брани не само интересите на Византија, туку доследно да зас-

¹ Оболенски Д. Византијски комонвелт, Београд, 1991, 90.

² Мисијата е различно датирана, овде немаме намера да полемизираме по однос на тоа прашање. За полемиките види: Иванов Ѓ., Сарацинска (арабска) мисија на Кирил Философ. Известия на Института за литература при БАН, XVI, 1965, 91; Панов Б., Мисијата на Константин Филозоф меѓу Сарацините (Арабите). - Списание Историја, XX/2, Скопје 1984, 246-248, Поленаковиќ Х., Дипломатскиот значај на мисиите на браќата Кирил и Методиј со посебен осврт на Моравската мисија. Зборник Кирил Солунски, 1, Скопје 1970, 199 и таму наведената литература.

тане во одбрана на самото христијанство⁴. Во прилог на тоа говорат и вестите од Кириловото панонско житие, каде што житиеписецот истакнува дека Сарацините дрско почнале да ја исмејуваат христијанската вера, барајќи од императорот Михаил III луѓе со кои би полемизирале: „Агарените, наречени Сарацини, започнаа да хулат на единственото божество света Троица, велејќи: Како вие христијаните, признавајќи еден бог, го разделувате него на три велејќи дека се Татко и Син и Свети дух? Ако можете тоа да ни го протолкувате јавно, испратете кај нас мажи што ќе можат да зборуваат за тоа и да нè убедат“⁵.

Погоден од таквите гласови, императорот Михаил III свикал собор на кој присуствувал и Константин и откако се обратил до него му рекол: „Слушаш ли Филозофе што зборуваат поганите Агарени против нашата вера? Ти бидејќи си служител и ученик на света Троица, оди и спротивстави им се“⁶. Константин Филозоф го прифатил повикот и заминал со византиската делегација која броела четириесетина членови.

Во 855/56 година дошло до склучување примирје меѓу Византија и Арабите⁷ и тој момент бил искористен за изведување на мисијата. Таа мисија покрај верскиот карактер била искористена и за размена на заробеници, а што е во согласност со расположивите извори. Токму вестите од Кириловото панонско житие сведочат дека во мисијата учествувал и асикрит Григориј (Припослаше же съ нимъ асскрт’крити и Гкѡргѡи Полашоу)⁸, кој бил секретар на дворската канцеларија⁹. Овој висок функционер го споменува и Табари, нарекувајќи го „велик пратеник на Грците“¹⁰. Византиското пратеништво се поделило на два дела,

³ Ангелов Д., История на Византия, I, София, 1963, 157; Босворт К., Муслиманские династи. Москва 1971, 41-42.

⁴ Јурковић Љ., Прва дипломатска мисија Константина Филозофа-Ѓирила, просветителџа Словена. - Зборник за друштвене науке Матице Српске, књ. 13-14, Нови Сад 1956, 32;

⁵ Климент Охридски, Събрани съчинения, III, Пространни житија на Кирил и Методиј. Подготвили за печат Б. Ст. Ангелов и Х. Кодов, София 1973, 92, 123-124; Сведоштва за Кирил и Методиј (словенски и латински). Избор, превод и белешки Р. Угриновска-Скаловска и Љ. Басотова, Скопје 1989, 22; Миловска Д.,- Таковски Ј., Македонската житијна литература IX-XVIII век. Скопје 1996, 75.

⁶ Климент Охридски, Събрани съчинения, III, 92-93, 124; Сведоштва за Кирил и Методиј, 22; Миловска Д.,- Таковски Ј., Македонската житијна литература, 75.

⁷ Василев А. А., Византија и арабы, I Спб, 54; Панов Б., Мисијата на Константин Филозоф кај Сарацините, 247.

⁸ Климент Охридски, Събрани съчинения, III, 93, 124; Сведоштва за Кирил и Методиј, 22; Миловска Д.,- Таковски Ј., Македонската житијна литература, 76.

⁹ Климент Охридски, Събрани съчинения, III, 174, бел. 4.

¹⁰ Tabari III, 1434 = Vasiliev, Byzance et les Arabes I, App.318; Панов Б., Мисијата на Константин Филозоф кај Сарацините, 148.

едниот дел останал во Киликија и на реката Ламус извршило размена на заробениците, а другиот дел на чело со Константин заминало во престолнината за да ја задоволи желбата на Мутафакил за полемика со неговите учени. За размена на заробениците на реката имало изградено два моста. По едниот биле пуштани византиските заробеници, а по другиот арапските, притоа се водело сметка да не се пуштаат стари и болни заробеници, туку здрави и силни¹¹. Таква практика на размена на византиски и арапски заробеници постоела од порано, кога Сарацините поминувајќи по едниот мост извикувале „Алах е велик“, а Византијците, пак, што поминувале по другиот мост пееле „Господи помилуј“¹².

Додека траела долгата процедура на размена на заробениците Константин успешно дебатирал со арапските учени во нивната престолнина. Дебатата се завршила со официјален ручек, на кој не присуствувал калифот Мутафакил. Нему, како на голем непријател на христијаните не му допуштало достоинството да седи на иста трпеза со заштитниците на Христовото учење.

Оваа мисија на Константин Филозоф ја постигнала својата цел. Христијаните биле заштитени, а воените заробеници разменети со што и конфликтот привремено бил изгладен.

Во 860 година Византија била исправена пред нова опасност. Русите продреле со флота до Цариград и ја опустошиле неговата околина¹³. Императорот вложил големи напори да се справи со руската опасност. Таа руска опасност ја поттикнала византиската влада да ги зацврсти односите со Хазарите и да испрати пратеништво на хазарскиот двор. За оваа мисија бил определен Константин Филозоф, но овој пат придружуван од својот брат Методиј.

Во Кириловото житие најмногу простор е посветен на првата заедничка дипломатско-верска мисија на браќата Кирил и Методиј, на хазарската мисија. Приближно половината од Кириловото житие е посветено на приказот на оваа прва заедничка акција на браќата од Солун¹⁴.

¹¹ Спореди: Василев А., Византија и арабы, I, приложение IV, 54; Успенсий Ф. И., История Византийской империи, II, 1, 1913, 29; Панов Б., Мисијата на Константин Филозоф кај Сарацините, 250.

¹² Панов Б., Мисијата на Константин Филозоф кај Сарацините. 250.

¹³ Острогорски Г., Историја Византије, 226, Оболенски Д., Византијски комонвелт, 213 и 219-221.

¹⁴ За мисијата кај Хазарите спореди: Сведоштва за Кирил и Методиј, 26-42; 58-59; Миловска Д., Таковски Ј., Македонската житијна литература, 78-89; 100; Кръстанов Т., Легенда Булгарика за българската државност и светост. София 2003, 77;

Со оглед на ширината на своите знаења и генијалните лингвистички способности на Константин Филозоф, тој бил поставен на чело на хазарската мисија, а Методиј му бил придружник и советник. Од стореното во текот на траењето на хазарската мисија, во Житието најмногу се истакнуваат успехите на полето на решавањето на некои верски проблеми, иако, како што е тоа доволно констатирано во науката, особено во поново време, основната задача на оваа дипломатска акција имала воено-политички и мировен карактер, да се склучи договор меѓу византиската држава и државата на Хазарите за заемна помош и сојуз против заедничките непријатели на самото Црно Море и на тие што се спуштаат од север кон топлите брегови на ова море.

Траги за дипломатско-мировните достигнувања во оваа мисија среќаваме во Кириловото житие. Во заклучокот на описот на хазарската мисија се дава текстот од писмото што хазарскиот каган му го испратил на византискиот цар преку Константин Филозоф. Во тоа писмо стои „Сите ние сме другари и пријатели на твоето царство и готови сме да ти служиме каде што ќе биде потребно“¹⁵. Ова е сигурен доказ за склучениот сојуз меѓу византиската и хазарската држава за отпор против каков било напад од страна, и обврска на хазарскиот владетел на сите фронтови каде што ќе бидат засегнати интересите на византиската империја да се појави со хазарска војска.

Во заклучокот на описот на хазарската мисија се наоѓа клучниот податок за мировниот карактер на мисијата. Кога хазарскиот каган му понудил на Константин секакви дарови, дипломатот-филозоф замолил место дарови каганот да ги ослободи византиските затвореници кои ги имало, според Кириловото житие „до две стотини“¹⁶, што каганот го сторил.

Токму во тоа ослободување на византиските затвореници се гледа улогата на Константин Филозоф за решавање на конфликтот, а со склучениот сојуз со Хазарите начин за решавање на конфликтот со Русија.

По завршувањето на хазарската мисија браќата Кирил и Методиј немале многу време за одмор. Тие биле ангажирани од византиски-

Поленаковиќ Х., Дипломатскиот значај на мисиите, 200-201, Трендафилов Х., Хазарската полемика на Константин-Кирил. Софија 1999.

¹⁵ Климент Охридски, Събрани съчинения, III, 102, 134; Сведоштва за Кирил и Методиј, 40; Миловска Д., - Таковски Ј., Македонската житијна литература, 88.

¹⁶ Проважда же Философа, каганъ даваше емоу даръ мнѣгъ, нъ не приеть н, глѣк дажь ми елико имаши плѣнникъ грѣкъ зде.... Събравъ же ихъ до двою стоу и вѣдаше емоу. Климент Охридски, Съчинения, III, 102-103, 134; Сведоштва за Кирил и Методиј, 40; Миловска Д., - Таковски Ј., Македонската житијна литература, 88.

от двор на нова мисија - последна во нивната кариера, овој пат во Велика Моравија. Моравската мисија е најобработуваната мисија во славистичката и историската наука, што е сосема разбирливо со оглед на значењето на оваа мисија во воведувањето на „словенското племе“ во кругот на културните народи во Европа¹⁷.

За разлика од другите дипломатско-верски мисии на браќата од Солун, за кои освен основните извори „Панонските легенди“, речиси и да немаме други извори, за Моравската мисија, перипетиите низ кои поминале Кирил и Методиј и нивните ученици со словенската писменост и богослужба имаме низа други извори, кои помагаат за осветлување и разбирање на оваа толку значајна мисија во историјата на словенските народи.

Токму поради тие дополнителни извори е согледано и прашањето за дипломатско-политичкиот карактер на Моравската мисија, кој особено се потенцира кај повеќето истражувачи.

Ако ја разгледуваме Моравската мисија само врз основа на кажувањето на „Панонските легенди“, тогаш би имале една не наполно реална слика на сите компоненти што се вкрстуваат во комплексот наречен „Моравска мисија“. „Панонските легенди“ многу релјефно го сликаат текот на мисијата, борбата на браќата Кирил и Методиј во Велика Моравија и Панонија за ширењето на христијанството и просветата на словенски јазик, којшто бил разбирлив за широките народни маси. Во „Панонските легенди“ сликвито е дадена борбата на Браќата против тријазичниците во Венеција, потоа смислената одбрана на словенското дело пред папата во Рим и триумфот на словенскиот пишан збор и богослужба¹⁸. Но, за оние аспекти што биле покренувачки за оваа акција „Панонските легенди“ стојат по страна. Тоа пред сè се однесува на политичката ситуација во Велика Моравија, која во тој момент се јавува како загрижувачка закана на двете соседни моќни држави, германската на Лудвиг Германски на северозапад и бугарската на кнез Борис на југоисток. Чувствувајќи опасност од јакнењето на велико-моравската држава на чело со енергичниот кнез Ростислав се создава германско-бугарски сојуз насочен против велико-моравската држава, а од друга страна, тој сојуз бил закана и за

¹⁷ Поленаковиќ Х., Дипломатскиот значај на мисиите на браќата Кирил и Методија со особен осврт на Моравската мисија. 36. Кирил Солунски, материјали од симпозиумот 1100 годишнината од смртта на Кирил Солунски, одржан 23-25 мај 1969 Скопје-Штип, книга 1, Скопје 1970, 201.

¹⁸ Сведоштва за Кирил и Методиј, 44-50; 59-65; Миловска Д., - Таковски Ј., Македонската житијна литература, 91-95; 100-105; Кръстанов Т., Легенда Булгарика, 78-83.

самата Византија, па така, кога Ростислав испратил барање за помош до Византија, таа со задоволство го прифатила и се замешала во настаните за да може да помислува и на војна со Бугарија. Токму во тоа се состои дипломатско-мировниот карактер на Моравската мисија, на што овде посветуваме должно внимание.

Дипломатскиот карактер на Моравската мисија не е никаква новина во науката. За тоа пишувале повеќе истражувачи, меѓу кои овде ги споменуваме: М. Грацијански¹⁹, Франц Гривец²⁰, Михаил Лацко²¹, Франц Дворник²², Георги Острогорски²³, Васил Ѓузелев²⁴, Харалампие Поленаковиќ²⁵ и др. Сите тие се повикуваат на писмото од папата Никола I, упатено до Лудвик Германски²⁶, во кое меѓу другото станува збор и за склучениот германско-бугарски сојуз против Велика Моравија.

Во периодот 862-864 година во Европскиот југоисток настапило политичко прегрупирање на силите и дошло до заострување на односите меѓу одделните држави. Велика Моравија ги искористила внатрешните немири во германското кралство и постигнала значителни успеси во војната со него. Затврдувањето на нејзините позиции во среднодунавските земји било закана за бугарската власт и интерес над некои тамошни словенски племиња. Тоа довело до склучување на сојуз меѓу кралот Лудвиг Германски и хан Борис I во 862 година, кој што бил насочен против великоморавскиот кнез Ростислав и неговиот сојужник Лудвиговиот син Карломан, владетелот на областа Каринтија²⁷. Во 863 година Лудвиг Германски потпомогнат од Бугарите кои продирале од исток тргнал во поход против Великоморавија²⁸. При такви

¹⁹ Грацијански Н., Деятельность Константина и Methodia в Великоморавском княжестве. - Вопросы истории, Академия наук СССР Институт истории, 1, 1945, 84.

²⁰ Franc Grivec, Konstantin und Method, Lehrer der Slaven, Wiesbaden, MCMLX, 55.

²¹ Michal Lacko, Sv. Cyril a Metod. Rim 1963, 62.

²² Francis Dvornik, The Significance of the Missions of Cyril and Methodius, Slavic Review, Washington, June 1964, 195.

²³ Острогорски Г., Моравска Мисија. Сабрана дела (Византија и Словени), Београд 1970, 59-78.

²⁴ Гюзелев В., Бележити българи, I, колективен зборник, 1968, 88-89.

²⁵ Поленаковиќ X., Дипломатскиот значај на мисиите на браќата Кирил и Методиј, 203.

²⁶ Писмото е објавена во: Monumenta Germaniae historica, Epistolarum tomus VI, Berolini, MCMXXV, 290-293; Nicolai papae I Epistolae- ИБИ VII-ЛИБИ II, София 1960, 62. Спореди и Златарски В.Н., История, т.1/2, 15-17.

²⁷ Божилков И.,-Гюзелев В., История на средновековна България VII-XIV век. София 1999, 170; Оболенски Д., Византиски комонвелт, 103 и 199; Иречек К., История на Българите, София 1978, 168.

²⁸ ИБИ VII- ЛИБИ II, 43-44; Божилков И.,- Гюзелев В., История, 170.

неповолни военополитички услови кнезот Ростислав бил принуден да побара помош од Византија²⁹.

Во меѓувреме Византија многу бргу излегла од привремената изолација од настаните во Европскиот југоисток и се искористила од низа неповолни настани за Бугарија, за да може да го наложи своето политичко и црковно влијание во Велика Моравија. Токму затоа биле ангажирани Кирил и Методиј на мисија кај Ростислав, преку ширењето на словенската писменост, богослужба и литургија да ги придобие Моравските Словени на своја страна и да го омаловажи германско-бугарскиот сојуз.

Во втората половина, поточно во август 863 година на Балканскиот Полуостров и во бугарските земји започнале низа земјотреси, кои траеле четириесетина денови. Покрај тоа, таа година била неродна и населението во бугарската држава било измачувано од голем глад и други природни непогоди³⁰. Таа состојба била искористена од Византија за да може преку воен удар против бугарската држава да го помогне својот сојузник Велика Моравија. Византискиот војсководач Петрона ги разбил Арапите во летото 863 година, со што ја отстранил привремено арапската опасност по Византија. Целата византиска армија била префрлена на Балканскиот Полуостров за борба против Бугарија. Походот започнал и по копно и по море. Бидејќи бугарските војски биле ангажирани на северната граница, не можеле да пружат отпор. Бугарите биле принудени да го одложат оружјето. Во есента 863 година започнале преговори за мир, а следната година бил склучен „длабок мир“ меѓу Бугарија и Византија. Договорот за тој мир не ни е познат, но според податоците на некои византиски автори, бугарскиот владетел се задолжил „да се покорува на императорот на Ромеите“ и да го раскине договорот за сојуз со Лудвиг Германски насочен против Велика Моравија. Тој ветил, исто така, дека ќе се покрсти заедно со својот народ³¹. Единствената придобивка за Бугарија било враќањето на областа Загора без црноморските градови Несебар, Анхиало и Девелт, кои останале во византиски раце³².

Токму во текот на тие настани започнала последната заедничка мисија на Константин и Методиј. По пристигнувањето на писмото од

²⁹ Гюзелев В., Княз Борис Първи, 66; Божилов И.,-Гюзелев В., История, 171.

³⁰ Божилов И.,- Гюзелев В., История, 171.

³¹ Острогорски Г., Историја Византије, 227.

³² Божилов И.,- Гюзелев В., История, 171.

моравскиот кнез Ростислав³³ до византискиот император Михаил III, Императорот воопшто не се двоумел кои да ги испрати на мисионерска работа во Велика Моравија. Константин-Кирил и Методиј веќе биле докажани како мисионери на Византија и ја имале стекнато довербата на византискиот двор. Секако, Византија ја имала предвид нивната успешна работа кај Сараџините и Хазарите и сега имајќи ја веќе создадената словенска азбука и преводот на светите книги на словенски јазик, одлуката била сосема јасна. Во 863 година Браќата со избрани ученици се упатиле на мисионерска работа во Велика Моравија³⁴. Таму започнале со ширење на христијанството на словенски јазик, ја организирале богослужбата исто на словенски јазик. Сето тоа влијаело да бидат истиснати германските свештеници, коишто ја вршеле богослужбата на латински јазик. Тоа пак, се одразило и на намалување на германското влијание во Велика Моравија.

Присуството на византиските мисионери во срцето на Европа било многу позначајно од каков било воен сојуз. Треба да се земе предвид дека во тие години дошло до заострување на односите меѓу Римската и Константинополската црква, раководени од папата Никола I и патријархот Фотиј. Токму мисионерската дејност на Константин и Методиј во Моравија влијаела да се изглади конфликтот меѓу двете цркви, а и конфликтот меѓу Велика Моравија и Византија од една страна и Германија и Бугарија од друга страна. Токму од тој аспект погледнато на мисионерската работа на Браќата можеме да ја уочиме и другата страна на нивната дејност, а тоа е мировната, односно решавање на политички и верски конфликт.

³³ Климент Охридски, Събрани съчинения, III, 104, 136 („Нашиот народ се отргна од паганството и држи до христијанскиот закон, но немаме таков учител, кој да ни ја објасни на наш јазик вистинската христијанска вера, та и други земји кога го видат тоа, да направат како нас. Затоа, господару испрати ни таков епископ и учител, зошто од Вас секогаш излегува добар закон за сите земји“). Спореди и: Сведоштва за Кирил и Методиј, 59; Миловска Д., - Таковски Ј., Македонската житијна литература, 100; Кръстанов Т., Легенда Булгарика, 78.

³⁴ Климент Охридски, Съчинения, III, 104,136; Сведоштва за Кирил и Методиј, 43; 59/60; Миловска Д., - Таковски Ј., Македонската житијна литература, 90; 100; Кръстанов Т., Легенда Булгарика, 78.